

МИША БУРКОВИЋ*
Институт за европске студије
Београд

УДК 327.7/.8(497.11):327(4)
Оригиналан научни рад
Примљен: 10.07.2014
Одобен: 09.09.2014

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ СРБИЈЕ ИЗМЕЂУ НОРМАТИВИЗМА И ГЕОПОЛИТИКЕ**

Сажетак: У овом раду аутор настоји да испита политику условљавања Европске уније према Србији након 2000. На шест основних примера показује се да су пред Србију постављани захтеви који нису постављани пред друге државе. Аутор износи и доказује тезу да оквир проширења није коришћен за прилагођавање Србије копенхашким критеријумима, већ за завршетак геополитичке прекомпозиције Балкана на коју Србија није пристала деведесетих година. Дакле европске интеграције Србије нису обележили прописани нормативни критеријуми, већ геополитички интереси великих западних сила.

Кључне речи: Србија, Европска унија, геополитика, проширење, условљавање.

Увод

Питање условљавања проширења Европске уније је врло занимљиво и заправо академски веома слабо истражено подручје европских интеграција. Готово да не постоје озбиљне и непристрасне компаративне студије о условима које је Брисел постављао пред потенцијалне и актуелне кандидате.¹ Званична и политички коректна нарација *проши-*

* mdjurkov@gmail.com

** Чланак је настао као резултат пројекта 179014 који подржава Министарство за просвету, науку и технологију републике Срије.

¹ Код нас је још 2001. објављена студија Делевић Ђилас која стога не обухвата еволуцију политике условљавања после 2000. За добар новији преглед стандардних постојећих радова о политици условљавања ЕУ погледати у Тодоровић, 2010.

ређе настоји да прикаже као процес у коме се у складу са универзалним нормативним критеријумима појединачне државе реформишу и прилагођавају постојећим стандардима како би након тога могле да функционишу као у потпуности интегрисани део јединственог европског простора. У пракси, ствари заправо тако не функционишу. Геополитички, економски и спољнополитички интереси највећих чланица и САД као спољног балансера, често су далеко важнији од прокламованих нормативних критеријума. Тако се нпр. случај Мечијер (изолација Словачке у другој половини деведесетих) представља као недопустиво недемократско понашање, тиранија већине и сл, док би стварна геополитичка анализа указала на другачије изворе његове непопуларности на Западу: одбијање да се уништи домаћи металски комплекс и очување блиских економских веза са Русијом (Хофбауер, 2004, стр. 179–195).

У овом тексту ћемо на примеру Србије показати како се пракса проширења одвија у сивој зони између прокламованог нормативизма и фактичке геополитичке борбе великих сила за своје интересе.

У уводу за књигу *Градња и разградња државе*, објављену 2008. године, сумирајући своје практично искуство човека који је у претходних осам година био важан део државне администрације (главни политички саветник председника и каснијег премијера Коштунице, а затим и министар), Слободан Самарцић је закључио да се на случају Србије Европска унија први пут директно умешала у три сегмента државности у које се никад раније није мешала: питање државних граница, питање унутрашњег државног уређења и питање идентитета државе (Самарцић, 2008.; стр. 26).

Ова важна констатација мора се међутим допунити подсећањем на чињеницу да су земље ЕУ заједно са САД финансирале и припремиле смену власти 2000. године којом су у Србији на власт довеле режим који је променио комплетну геополитичку оријентацију земље. ЕУ се и раније мешала у унутрашњу политику потенцијалних кандидата, али је у овом случају помогнут преврат којим је Србија тек прихватила да своју спољнополитичку оријентацију усмери ка Бриселу. Уз то нови режим је прихватио да одустане од претензија на сукцесију статуса спољнополитичког настављача субјективитетета СФРЈ и пристао је да СРЈ у све међународне институције улази у складу са западним налозима, као тек једна од земаља које су настале распадом СФРЈ. Све то чини неку врсту прародитељског греха нових демократских власти за који се чак може рећи да је у некој мери логично изазвао такво понашање САД и Брисела. Србија после 2000. није посматрана као самостална држава већ као

протекторат који су странци преузели и све дубље и све више стављали под своју контролу.²

Штавише, председник државе Коштуница је 2002. године прихватио да ЕУ буде директно укључена у процес редефинисања унутрашњих односа између Србије и Црне Горе, чиме је Унија постала легитимни и чак легални учесник домаћих спорова о пруређењу унутрашњег уређења државе.

Ако погледамо историју проширења ЕЕЗ и ЕУ уочићемо две ствари:

Само питање проширења су од самог почетка обележили политички и геополитички мотиви. Присетићемо се свакако да је Де Гол скоро читаву деценију спречавао улазак Британије у чланство, инсистирајући да ће она бити нека врста атлантистичког тројанског коња који ће изнутра да спречава даљу интеграцију и независност континента.³ Као што је познато, Француска је променила свој став тек након његове смене чиме је омогућено прво проширење из 1973. на девет чланица. Постоји још таквих случајева: пријем балтичких држава – пре свега да би се спречио поновни потенцијални излазак Русије на Балтичко море; пријем Кипра са свим својим проблемима, или хитан улазак Бугарске и Румуније 2007. како би се ојачао санитарни кордон ка Русији. Овде ћемо поменути још пример уласка Грчке (1981) насупрот препорукама Комисије која је 1979. тврдила да је ова држава неспремна за чланство. Геополитички оквир хладног рата који је тада добијао нови подстицај утицао је на то да Брисел убрза пријем ове стратешки важне земље у којој је постојала веома јака левичарска струја. Ту је, коначно, и питање Турске као евидентно геополитичко, геоекономско и верско питање.

И пред друге земље је Брисел постављао врло чудне геополитичке услове, као што је код Бугара био захтев да се европска валута на бугарском изговара као *eуро* а не *евро*, како би то звучало на бугарском језику (Vucseva, 2007). Дакле, у питању су услови који су задирали у идентитетска питања и вршили притисак да се држава на чудан начин прилагоджава недефинисаном идентитетском оквиру заједнице. У случају Ма-

² Чињеница је да су сви водећи политичари долазили на власт уз подршку или благослов ових западних земаља, те да се огроман део политичке и економске елите понашао по класичном компрадорском моделу, при чему су зарад личног интереса били спремни на гажење националних интереса.

³ Интегрални текст његове чувене конференције за штампу од 16. маја 1967. може се видети на страници <http://fresques.ina.fr/de-gaulle/fiche-media/Gaullle00129/conference-de-presse-du-16-mai-1967.html>. Изводи који се односе на разлоге за вето на улазак Британије могу се погледати на страници <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1967-degaulle-non-uk.html>

кедоније (која сада има статус кандидата), Охридски споразум из 2001. је био реализован као услов за даље напредовање. Њиме је де факто промењено унутрашње уређење, а донекле се може рећи да је и идентитет државе померен у правцу консоцијативне заједнице.

Но у сваком случају, као полазна хипотетичка тврдња Самарџићева теза има веома јаку хеуристичку вредност. Овакав сет условљавања сваке наредне етапе у проширењу никада до сада није виђен и то ћемо покушати да покажемо у овом раду.

Прича о проширењу Европске уније има низ занимљивих и разноврних аспеката. На пример, једно велико питање јесте да ли постоје границе проширења Уније? Ако Унија (раније ЕЕЗ) од самог свог оснивања има пред собом отворено питање даљег ширења, поставља се оправдано питање да ли она може уопште да постоји као заокружена заједница са прецизним границама, без претензија на даље проширење. Укратко, да ли ЕУ може да постоји без политике проширења као свог интегралног дела? Да ли ће Турска једном постати чланица, да ли ће *источно партнерство* прерасти у политику пуне интеграције тог простора? Да ли је могуће замислити Русију као простор који се налази у некој врсти блиске заједнице са ЕУ, итд.

Но нажалост, оваква најзанимљивија питања лако се одбацују као превише спекулативна и превише геополитичка, док се нарација о проширењу углавном своди на подсећање на нормативни оквир и инсистирање да се кандидати њему прилагоде. Шта заправо чини нормативни оквир проширења ЕУ?

Фактички гледано, он се у основи састоји од три сегмента. Ту су најпре познати Копенхашки критеријуми из 1993. у које су лидери ЕУ сажели основне политичке, економске и правне критеријуме које земља кандидат мора да испуни. То се своди на захтев да ова земља постане либерална демократија која поштује основна права појединаца и мањина, затим да постане одржива и компетитивна капиталистичка привреда способна да се у потпуности интегрише у европску поделу рада и европско тржиште, и на крају да у своје законодавство унесе одредбе *Аки комунитера*. Ови критеријуми настали су као резултат потребе Брисела да потенцијалним кандидатима (пре свега бившим комунистичким државама) представи релативно јасне критеријуме за правац пожељне транзиције.

Други ниво чине оснивачки уговори, пресуде Европског суда правде а затим и других европских судова, као и остале одлуке европских инстанци чије последице треба интегрисати у свој унутрашњи систем.

Коначно, трећи ниво чини досадашња пракса проширења, која би морала да буде основа и за будуће случајеве. Логично би било да услови који су важили за раније кандидате остану на снази и кад је нпр. Србија у питању. Као што ћемо видети, управо то није случај кад је у питању наша земља.

Док се с једне стране налази овај нормативни оквир који би требало да буде обавезујући за Србију колико и за остале, с друге стране сусрећемо стварну реалност политике бриселског условљавања интеграција Србије у ЕУ. Тако уочавамо брутално условљавање, изразито непријатељски став, кршење сопствених начела и норми, њихово мењање у ходу, стално померање граница итд.

Уз све то уочава се и огромна улога САД у процесу „европских интеграција“ Србије (?): читав овај процес се (као и Хашки трибунал) заправо користи за условљавање у правцу реализације пре свега геополитичких циљева које су САД, Британија и друге западне силе и актери поставили још крајем осамдесетих година. Европске интеграције се заправо у овом конкретном случају користе као геополитичко оруђе.

Проблем територије и државних граница

У свим осталим случајевима осим у кипарском, ЕУ се бавила државама које су имале јединствене територије са централном влашћу која је вршила пуну контролу над сваким делом своје територије. У нашем случају, СРЈ (са којом је Брисел започео односе после 2000. године) није посматрана као јединствена политичка заједница, иако јој је признат међународноправни субјективитет. Наиме, Космет се од 1999. третира као одвојена целина, а фактички се санкционише и подржава сепаратистичко понашање Црне Горе која се заокруживала као трећа посебна целина. Европске интеграције су током следећих година коришћене као инструмент за финалну разградњу СФРЈ дуж унутрашњих граница, како је то постављено Уставом из 1974. године. И у случају Црне Горе и у случају Космета, Брисел се понашао потпуно супротно од начела што веће интеграције и зближавања европских народа („све ближа Унија“). Док су с једне стране прокламовали потребу за помирењем, регионалним интеграцијама (укључујући и причу о *регионалном власништву*), у пракси су подржали оба сепаратизма и даље цепање СРЈ.⁴

⁴ У косовском случају прекршена су и правила која је сама ЕУ дефинисала приликом одлуке Бадинтерове комисије, на основу које се СФР Југославија распада по постојећим републичким границама.

Црна Гора

До 2000. и смене Милошевића сепаратизам у Црној Гори подржан је под наводним оправдањем да се демократска Црна Гора бори против Милошевићевог ауторитаризма и покушаја Београда да Црну Гору фактички стави под своју пуну контролу. Међутим, новоцрногорски национализам је кренуо да буја управо после смене Милошевића и доласка на власт Демократске опозиције Србије у којој је било пуно Ђукановићевих сарадника и пријатеља. Већ 29. децембра 2000. године Влада Црне Горе је у подгоричком листу *Побједа* обелоданила нову платформу за преговоре о преуређењу СРЈ у којој је први пут изашла са идејом о две независне државе. Наиме, тада се видело да је Милошевић био само оправдање и да су процеси имали потпуно другачију основу која их је после 2000. гурала даље.⁵ Ђукановић је уз подршку САД и Брисела наставио свој пројекат заокруживања државности и све већег одвајања од Београда, што ће га коначно довести до проблематичног референдума 21. маја 2006. када је Црна Гора постала самостална. На том путу треба се подсетити неколико најважнијих момената у којима је Брисел одиграо кључну улогу.

Током 2001. године трајала су јавна препуцавања између нове савезне власти у Београду и Подгорице. Постојали су и бројни покушаји да се на разним НВО форумима отвори расправа између ДОС-а и ДПС-а и да се отпочне са озбиљним преговорима о преуређењу савезне државе. Међутим, сви ти покушаји доживели су опструкцију од стране Подгорице која се определила за фактичко заокруживање независности и промовисање политике свршеног чина. Тадашњи председник СРЈ Коштуница је крајем године донео одлуку да се то стање пресече и да се затражи од Подгорице што хитније одржавање референдума на коме би грађани Црне Горе најпре донели одлуку да ли уопште желе или не желе да живе у заједници са Србијом.

Ово се десило у веома неповољном тренутку по самог Ђукановића. Два фактора су ишла против његових планова. У унутрашњем политичком животу Црне Горе након априлских избора 2001, ДПС је био принуђен да влада као мањинска влада која зависи од подршке посланика Либералног савеза Црне Горе. То је на крају довело и до

⁵ У веома корисној мемоарској књизи *Правила ћутања*, Народна књига, Београд, 2004, Момир Булатовић објашњава како је пројекат одвајања Црне Горе од Србије разрадила и припремила америчка администрација одмах после Дејтона. Током прве посете САД након дешавања у Охају, њему је понуђено да буде главни извођач. Када је он одбио посла се прихватио Мило Ђукановић.

краткотрајног фомирања техничке коалиције ЛС и федералистичке коалиције Заједно за Југославију, што је први пут угрозило опстанак ДПС на власти. Осим ове нестабилне већине, Ђукановића је угрожавала и велика популарност самог Коштунице и ДОС-а у Црној Гори што је значајно ојачало атрактивност опстанка државне заједнице. Општи је утисак био да у Црној Гори не постоји већина која је за отцепљење, па је рецимо премијер Србије Ђинђић (који се у целом процесу држао прилично неутрално) 2. јануара 2002. изјавио да очекује ускоро расписивање референдума на коме ће Ђукановићева опција изгубити.

Управо тада се ЕУ умешала у цео процес спречавајући одржавање референдума у време када би га Ђукановић сигурно изгубио. У јануару 2002. почиње директно посредовање Брисела усмерено ка спречавању референдума и очувању неке врсте лабаве заједнице између Београда и Подгорице. Ово посредовање на крају је довело до Београдског споразума од 14. марта исте године, те Уставне повеље о новом уређењу државне заједнице Србија и Црна Гора која је усвојена у јануару 2003. Тиме је формално престала да постоји СР Југославија као независна, суверена држава и уместо ње створена је једна лабавија државна заједница која у члану 3 своје Уставне повеље као своје основне циљеве одређује интеграцију заједнице у Европску унију и усклађивање свог законодавства са европским. Све то је фактички омогућило Ђукановићу да се консолидује и да одложи питање референдума за још један период.

Током процеса преговарања о уставној повељи „експерти“ Венецијанске комисије су упадљиво били на на страни црногорских преговарача залажући се за што лабавију заједницу.

Следећи корак је било увођење такозваног двоструког колосека 2003. којом су европске интеграције Србије и Црне Горе фактички почеле да се третирају као интеграције две засебне и одвојене целине. Након неуспешних преговора Београда и Подгорице о усклађивању заједничке царинске политике према трећим земљама, Брисел је де факто охрабрио обе стране да од тога одустану и да свака задржи свој царински систем чиме је заправо поздрављено и кроз двоструки колосек институционализовано фактичко одвајање економских простора Србије и Црне Горе. Дакле, уместо да помогне да се заједница којој је кумовала чвршће уреди и integriше по европским стандардима, ЕУ је подржала и легализовала њено фактичко раздвајање.

Штавише, прихватање двоструког колосека био је један од три кључна услова за објављивање позитивне студије о изводљивости у пролеће 2005. Шокантан други услов био је прихватање Споразума о измени Уставне повеље која је потписана тек две године раније. ЕУ је

наиме извршила притисак на Србију да прихвати Ђукановићеву превару и одбијање да испоштује потписани договор из 2002. према коме је требало да се најпре одрже избори за парламент Државне заједнице па тек онда да се расписује референдум. У то доба био сам део државне администрације и имао сам прилику да из прве руке видим брутално условљавање Брисела, пре свега у лику Штефана Ленеа, тадашњег помоћника високог представника за спољну политику Хавијера Солане. Београд је тада натеран да се одрекне избора који би засигурно учврстили Државну заједницу и смањили легитимитет Ђукановића, те да прихвати да се најпре одржи референдум.

Све ово је резултовало срамном улогом ЕУ током самог референдума наредне године када је урађено све у циљу одвајања Црне Горе. Од понашања посредника Мирослава Лајчака, преко дефинисања слабе већине од 55% изашлих, затим преко једностраног деловања председника референдумске комисије, такође Словака Франтишека Липке, и толерисања свих изборних нерегуларности укључујући и објављивање наводних резултата пет минута после окончања референдума. Дакле све што је Брисел радио после 2000. у случају Црне Горе било је супротно њиховим начелима и водило је даљој дезинтеграцији на просторима бивше Југославије.

Космет

Говорећи о нормативном оквиру проширења навео сам и дотадашњу праксу проширења као основ за очекивани однос Брисела према кандидату. Из те перспективе гледано, случај Кипра морао је да буде образац на основу ког би се третирао случај Космета у процесу интеграција Србије. Као што је познато, од 1974. режим у Никозији не врши никакву фактичку контролу над северним делом Кипра који опстаје као непризната Република Северни Кипар. Током процеса прикључења Кипра није било двоструких колосека, већ је читава територија третирана као део суверене и целовите државе. Такође, није било насилно наметнутих преговора нити инсистирања да се проблем „реши“ по сваку цену како би се интеграције убрзале. Штавише, Брисел је након пропалих мировних иницијатива напосто регистровао чињеницу да конфликт не може да се превазиђе јер Турци са севера Кипра не желе да се врате под суверену јурисдикцију режима у Никозији. Оставио је фактичко стање подељености на терену и прихватио цео Кипар у чланство ЕУ.⁶

⁶ О кипарској интеграцији у ЕУ погледати детаљније у St Phanie Laulh Shaelou, 2010.

У случају Космета који је фактички врло сличан кипарском проблему, Брисел је све радио супротно. Штавише, европски званичници су често били спремни да тврде како је управо кипарски случај разлог што не желе да им се поново догоди иста ствар и да Србија уђе у чланство са делом територије који фактички не контролише.

Суштинска разлика у различитом третману ова два врло слична случаја лежи у различитим историјама њиховог настанка и у различитом положају заинтересованих страна у њима и пред интересима најозбиљнијих великих сила. Поделу Кипра направила је турска држава уз велико негодовање западних савезника који су јој чак увели и ембарго на увоз оружја. Међутим због великог стратешког значаја Турске за спољну политику САД и НАТО, ова фактичка подела се делимично толерише, али до мере да се не наљути други савезник, Грчка, која иначе и даље одваја велики новац за међународно лобирање у корист опстанка целовитости Кипра и борбе за реинтеграцију целог острва под јединственом влашћу.

У случају Космета, међутим, подела Србије је настала након рата који су НАТО и све највеће западне силе заједно покренуле против Србије. Циљ је од почетка било одвајање, а Србија није имала ни средстава за лобирање ни било какву могућност да то фактичко одвајање спречи. Брисел се и након 2000. у потпуности ставио у функцију ове раније започете политике, радећи све супротно од оног што је рађено у случају Кипра или у свим другим случајевима у којима је допринео да се мањинско питање решава мирним путем кроз неки вид аутономије у домицилној држави као неоспорном међународноправном субјекту.

Дакле, фактички смо били сведоци тога да је Косово и после 2000. добијало сталну помоћ да се заокружи као комплетна држава, да би касније исти актери потезали аргумент да је кључно „промењено стање на терену” и да нема повратка на старо.

Евидентна је била толеранција чак и погрома од 17. марта 2004. и присилног иселјавања Срба, уз уништавање стотина црква, верских објеката, свих трагова српске културе па чак и гробаља.

Штавише, управо након погрома су Брисел и највеће европске силе учествовале и у измени дотадашњег нормативног оквира који је је био дефинисан тезом „стандарди пре статуса“. Радило се о томе да се на терену постигну одређени стандарди у низу области као што су повратак, обнова кућа, изградња институција итд, па да се тек онда приступи разматрању статуса. Међутим, од 2004. напрасно долази до измене реторике и већ наредне године креће притисак да се хитно решава питање статуса. Већ у новембру 2005. Савет безбедности је одредио Мартија

Ахтисарија за главног посредника у преговорима, а испред Европске уније за његовог заменика делегиран је Албер Роан. Преговори су почели у Бечу у фебруару 2006, а након фарсе која је трајала до новембра следеће године преговори су и званично окончани без успеха. Свим учесницима било је током читавог периода јасно да запад само тражи неки облик независности уз мањинску заштиту Срба на независном Косову и да фактичких преговора заправо није ни било. Сви предлози Београда су одбијени, да би скупштина Косова 17. фебруара 2008. прогласила независност коју су одмах признале све најважније западне силе, а које су пре тога глумиле објективне преговараче.

Треба рећи да је учешће у таквим бечким преговорима било намењено Београду као још један од услова за наставак европских интеграција, посебно у склопу борбе да се потпише Споразум о стабилизацији и придруживању. Након што су независност признале и подржале чак 22 земље од 27 чланица ЕУ, Брисел је наставио са притисцима на Београд да своју косовску политику полако усклађује са Ахтисаријевим планом и да фактички прихвата независност. Уследило је прихватање доласка европске мисије ЕУЛЕКС којом је Брисел преузео оперативно дејство и контролу над Косовом истискујући мисију Уједињених нација, у складу са Ахтисаријевим планом. Тадићева администрација је прихватила и фактичку интеграцију Срба јужно од Ибра у државни систем независног Косова, али је 2011. одбила да то уради и са четири северне општине. Зато је уз помоћ запада и Брисела уместо Тадићеве доведена нова администрација са Николићем и Вучићем на челу.⁷ Они су прихватили и споразум о интегрисаном управљању границом којим је успостављена права граница између Србије и Косова, те Бриселски споразум којим се отвара простор за пуну реинтеграцију четири општине у све системе косовског режима. То је био кључни услов за добијање статуса кандидата и за отварање формалних преговора о чланству са Бриселом.

У захтевима да Београд са Приштином ускоро потпише и споразум о добросуседским односима убедљиво предњачи Немачка као кључна земља у ЕУ (а остали је следе), а све је више и гласова који експлицитно тврде да ће Србија на крају баладе пре евентуалног уласка морати и званично да призна независност Косова.⁸

⁷ На сам дан избора 20. маја 2012, Европска комисија је на свом сајту три сата пре затварања бирачких места објавила честитку Николићу за победу.

http://www.b92.net/info/izbori2012/vesti.php?yyyy=2012&mm=05&dd=20&nav_id=610973

⁸ Сећамо се и чувеног наступа немачког амбасадора Цобела који је 2006. јавно упозорио Србију да ако не призна Косово може да остане нпр. и без Војводине.

Хашки трибунал, билатерални и транзициони притисци

Све до 2011. и изручења Младића, сарадња са Хашким трибуналом била је први и кључни услов за наставак европских интеграција Србије. Иако је овај комплекс питања вођен под одредбама о владавини закона, суштински се радило о геополитичком услову *par excelsans*. Брисел и тзв. *међународна заједница* оптужили су комплетно политичко и војно руководство Србије, Републике Српске и Републике Српске Крајине из деведесетих, дакле у време када су Срби одбили да прихвате диктирану геополитичку прекомпозицију Балкана и због тога ушли у директан сукоб са Западом. Због тога је Брисел од нових власти тражио да сви они буду похапшени и предати „независном и објективном” суду у Хагу.

Исти тај суд је ослободио Рамуша Храдинаја и Насера Орића, а за злочине у Олуји на крају нико није правоснажно осуђен. Оваква врста притисака и условљавања у случају Хрватске била је неупоредиво блажа и дозирана. У случају Бобетко пустили су да оптужени бивши командант Главног штаба хрватске војске постепено умире у Загребу и Хрватска није сносила никакве последице за то што он није изручен. Једино је у случају Готовина било озбиљнијих притисака и условљавања, али је на крају читав процес завршен без правоснажне пресуде, а Хрватска без већих проблема постала чланица Уније.

У случају Србије, међутим, Хаг је све време истицан као први и најважнији услов, упркос свим другим великим економским и политичким проблемима у земљи. То је јасно дефинисало приоритет Брисела у односима према Србији: завршити рат тако што ће Србија прихватити пораз, а руководиоци из деведесетих бити кажњени. Позитивна студија о изводљивости добијена је пре свега због серије изручења војних и полицијских челника коју је обавио Коштуничин кабинет почетком 2005. Статус кандидата за ЕУ добијен је неколико месеци после последњег, Младићевог изручења.

Сад се међутим наговештава да ће даљи услови интеграција бити увођење последица пресуда (и таквог тумачења скорашње историје) у школске уџбенике. Нпр. да ће у уџбеницима у Србији деца учити да се у Сребренци 1995. догодио геноцид, што ће рећи да се деци предаје западна верзија дешавања на простору бивше Југославије.⁹ Није ми познат

⁹ О томе је 16. новембра 2012. након објављивања ослобађајућих пресуда за Готовину и Маркача отворено говорио министар Расим Љајић. Он је резигнирано рекао да ће се сарадња са Хагом свести на технички ниво и да ће бити стопирани сви програми о којима се разговарало, као што је нпр. увођење пресуда у уџбенике.

случај да је током четрдесетогодишње праксе проширења Брисел условавао улазак неке земље променом њених школских програма и преправком уџбеника.

У уској вези са претходним стоји и сада већ чувени и често понављани услов Немачке као најдоминантније силе у Унији о такозваној *промени свести* у Србији. На конференцији о НАТО 2010. године, тадашњи немачки амбасадор у Београду Волфрам Мас изговорио је следеће речи: „Морам да критикујем власти у Србији што и саме још увек користе термине као што је 'НАТО бомбардовање'! Замислите да шетате улицом Кнеза Милоша и да вас ваше дете упита: „Тата, ко је ово урадио?“. Ви ћете му одговорити: „НАТО«! И шта онда очекујете од тог детета да мисли о НАТО? За разлику од тога, ја сам као младић у Немачкој гледао рушевине у свом граду – али ја нисам мрзео оног ко је то учинио, јер је било оних који су могли да ми кажу зашто је то учињено.»

Господин Мас је тада изрекао захтев да руководство Србије поради на промени свести код својих грађана након које ће они прихватити нелегално бомбардовање из 1999. као нешто што је рађено у нашем интересу. Он је, дакле, изједначио понашање Милошевића са деловањем Хитлерове Немачке и тражио од Србије да се тај суд интериоризује и усвоји као део колективног памћења. Почетком 2012. немачки парламентарци тражили су да власт у Србији помогне и промену свести код Срба са Косова.

Као и у претходном сегменту, и овде је реч о прихватању пораза и интериоризацији диктата победника као дела своје измењене свести. У свему томе је лако препознати и рецидиве наслеђа фрустрација због пораза Немачке у два светска рата. Све то опет нема везе са досадашњом праксом проширења ЕУ, нити са копенхашким критеријумима.

Изузетно пристрасно и у најмању руку чудно и неуобичајено било је понашање Венецијанске комисије током два важна процеса из 2006. године. Венецијанска комисија је орган који је нека врста помоћног тела Савета Европе које – формално гледано – заиста није део структуре Европске уније. Међутим током процеса припреме референдума у Црној Гори и током расправа које су се развиле у вези са доношењем Митровданског устава Србије, она је уско сарађивала са органима Уније, који су се политички према овим процесима односили у складу са „правним“ препорукама и мишљењима венецијанске комисије. Њено мишљење о Уставу Републике Србије донетом 2006. остало је нека врста трајног завештања на основу ког бриселски органи од самог доношења траже промену тог Устава.

Током припреме референдума, Венецијанска комисија и Брисел дошли су до те чудне бројке од 55% изашлих као наводно довољне већине која ће легитимно одредити спремност Црне Горе за независност. У исто време одузели су право гласања лицима са црногорским држављанством која живе у Србији.

Но и након тог процеса територијалног смањивања државе који смо обрадили у првом делу овог текста, *венецијанци* су наставили да се мешају у уређење Србије. *Мишљење* објављено на седници 17. и 18. марта 2007. а које је Брисел преузео као оријентир за будућу прераду устава, крцато је крајње неочекиваним и малициозним примедбама које задиру у питање територијалног и институционалног уређења државе, али и у питање идентитета државе и српског народа као већинског. Тако нпр. у тачки 12 овог мишљења Комисија напада члан 10 Устава Републике Србије који прецизира да се у службеној употреби у Републици Србији користе српски језик и ћирилично писмо. Наводно, оваквом одредбом и испуштањем да експлицитно у службену употребу стави и латиницу, Србија угрожава мањинска права (Мишљење Венецијанске комисије, 2006).

И ова констатација, као и друге примедбе (нпр. у вези са аутономијом) носе изразиту политизацију, што су у својим стручним текстовима добро оценили Владан Кутлешић (Кутлешић, 2007) и Слободан Антонић (Антонић, 2007), између осталих. Овде не бих понављао њихове аргументе, па читалац може сам да погледа те текстове (као и само мишљење) и да се увери у малициозност коментара и неоснованост примедби које служе за даља условљавања Србије. Посебно је занимљиво ставити ово мишљење у компаративни оквир. Кутлешић примећује: „С тим у вези занимљива је чињеница да се, кад су уставни у питању, Комисија изјаснила о уставима следећих држава: Грузија, Црна Гора, Украјина, Босна и Херцеговина, Македонија, Киргистан, Молдавија, Арменија, Чеченија, Лихтенштајн, Азербејџан, Румунија, Хрватска, Словенија, Мозамбик, Белорусија, Република Српска и Србија. Наведени списак је занимљив из два разлога, и то прво због тога што су у том истом периоду донеле или мењале уставе и друге бар формално сличне државе: Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Пољска, Словачка, Чешка и Русија, а да њихови уставни нису били предмет разматрања ове комисије. Друго, а можда и важније, јесте то што је у истом периоду и десет других тзв. старих европских демократија донело своје нове уставе (Швајцарска 1999, Финска 1999, Грчка 2001. и Холандија 2004) или су мењале своје већ постојеће (нпр. Италија више пута до 2002. године, Белгија и Ирска више пута до 2004. године и Француска 2005. године) а

да ни њихови уставни такође нису били предмет оцене ове комисије» (Кутлешић, 2007).

Примећујемо дакле да су уставни свега три земље које су постале чланице прошле кроз анализу Венецијанске комисије, а да се избегава давање мишљење о уставима постојећих чланица ЕУ као и оних кандидата које није погодно оцењивати због геополитичких интереса највећих западних сила, о чему ћемо рећи неколико речи у наставку.

Током 2005. године, у време кад се администрација борила да добије позитивну студију о изводљивости, једна од највећих препрека било је питање реадмисије Рома. За разлику од хашког услова који је доминирао у медијима, преговори о овом питању вођени су далеко од јавности. О свему томе остало је веома мало записа, а аутор овог текста није успео да дође до формалног или неформалног броја људи које је Србија морала да прихвати и социјално збрине како би остварила овај корак у евроинтеграцијама. Из директних разговора са особама које су тада водиле Канцеларију за мањинска питања у администрацији, сазнао сам да су притисци Брисела брутални, као и то да нису без основа спекулације према којима је Брисел тражио реадмисију не само Рома из Србије већ и једног броја који није имао никаква српска документа.

Генерално гледано, иако је СР Југославија одмах након петооктобарских промена усвојила изразито либералан Закон о мањинама и иако Србија данас има једну од „најпрогресивнијих“ мањинских политика у Европи која укључује огромна права за националне савете, образовање на мањинским језицима итд, све време ова држава трпи притиске као да наводно заиста угрожава поједине мањине. У Европском парламенту више пута су подношене и усвајане резолуције о наводној угрожености права мањина у Србији, или је критикован неадекватан однос Србије према мањинском питању,¹⁰ а видели смо и из примедба Венецијанске комисије како се малициозно тражи сваки повод да се Србија укори и опомене због мањинске политике. У исто време Бугарска нпр. уопште не признаје националне мањине, Хрватска је постала пуноправна чланица упркос томе што одбија да реши питање станарских права и повратка Срба, а етнички Срби у низу суседних земаља које су чланице ЕУ не могу да добију ни део оних права које њихове мањине имају у Србији. О овој геополитички инспирисаној флексибилности Брисела најбоље говоре случајеви балтичких република у којима се од 1990. систематски крше и негирају било каква људска и етничка права пре свега

¹⁰ Нпр. тачка 12 резолуције ЕП о Србији од 29. марта 2012. Види: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/dsee/dv/0704_03/0704_03en.pdf

руске мањине, али и свих других мањина које живе на територији тих држава. Они већ више од две деценије живе без права на држављанство, на регуларне пасоше, на гласање на изборима као и на заштиту свог етничког и националног идентитета. Све то никада није наишло на осуду Брисела, а ове земље су још пре десет година примљене у чланство и поред радикалне дискриминације великог броја својих грађана (Institute of European Studies, 2012).

Половином јуна 2011. године, бриселска администрација је Влади Србије упутила писмо у коме захтева испитивање више од двадесет приватизација које су обављене у Србији после 2000. године. У наредним месецима искристалисале су се 24 „спорне приватизације» чије се испитивање и решавање тражило и од наредне две владе у Србији (Време, 2013).

Приватизација је у готово свим источноевропским земљама била повезана са одређеним контроверзама, али ми није познат пример да је Брисел као услов за даљи напредак интеграција тражио преиспитивање спорних приватизација. Свуда је циљ био да се ојача приватни сектор и да тржишна привреда што пре крене да функционише, а свако враћање уназад по правилу је могло само да успори овај процес. У сваком случају пада у очи и веома селективан избор спорних приватизација. Само у једном случају (Сартид) укључена је страна компанија. У осталим случајевима потенцијални кривци су (осим припадника администрације) велики српски тајкуни. У исто време нису укључене потенцијално спорне приватизације у којима су актери нпр. биле хрватске и словеначке фирме. Позната је нпр. сумњива трансакција из 2005. када је Агрокор под сумњивим околностима купио две трећине власништва фабрике уља Дијамант (Курир, 2008). Но ако се зна да је Европска банка за обнову и развој више пута инвестирала свој капитал у Агрокор, онда постаје јасно зашто бриселска администрација превиђа нелегалности овог предузећа, а врши притисак на велике српске тајкуне.

Закључак

До сада смо на неколико истакнутих примера показали да је пракса условљавања евроинтеграција Србије и фундаментално и по мери различита од норми и пракси условљавања других кандидата у последњих тридесетак година. Но на све то треба додати чињеницу да Брисел и европске институције у исто време нису никада озбиљно инсистирали на стварним копенхашким креитеријумима и на испуњавању узуса који

би од Србије начинили озбиљну либералну демократију са одрживом тржишном привредом. Наведимо само неколико таквих сегмената:

1. Стварно стање демократских институција. Још од Ђинђићеве владе, преко Коштуничине, све до Вучићеве свакој су толерисане манипулације у парламенту, вештачка одржавања већине, бруталне политичке елиминације опозиције и разне друге недемократске методе владавине док год су били спремни да извршавају углавном геополитичке и геоекономске циљеве западних центара моћи. То је створило потпуну културу политичког насиља, нестабилности и неповерења у демократске институције, укључујући и правосуђе.

2. Одрживост економског развоја. Брисел је заједно са међународним финансијским институцијама наметао потпуно погрешне основе функционисања економије, тражећи тренутно смањење царина у држави која је тек годину дана раније брутално бомбардована и чија је индустрија том приликом разорена. У сваком случају, а као и у низу других земаља, што је Србија више напредовала у евроинтеграцијама то јој је већи био јавни дуг, а стање у привреди све горе.

3. Медијска слобода, плурализам и објективност. Више од деценију Брисел је толерисао нејасну и нетранспарентну власничку структуру у српским медијима, интервенисао да брани своје пулене упркос њиховој необјективности и проблемима са дуговањима итд. Тек кад су највећи геополитички циљеви реализовани, бриселске институције су почеле да се баве проблемима власничке структуре, нетранспарентности и сл. И последњи случај недавне интервенције ОЕБС-а и директора канцеларије ЕУ у Београду у погледу угрожености медијских слобода у мају 2014, дошао је након две године потпуног игнорисања скандалозног понашања таблоида који су под директном контролом најмоћнијег политичара Србије. Прво оглашавање бриселских институција дошло је тек кад је он у одређеним питањима постао непослушан и кад је све то искоришћено као нека врста политичког притиска на њега, па ни то не можемо сматрати стварном борбом за медијску слободу и плурализам у Србији.

4. Стварање одрживог и усклађеног партијског система са нормалном десницом. Од старта српске транзиције запад је овде имао своје политичке фаворите, по правилу партије радикалне или умерене левнице, врло непријатељски расположене према владавини права, институцијама и свему ономе што даје основу за стабилност заједнице и либералне демократије. Запад није дозвољавао да се овде формирају озбиљне аутентичне странке деснице него је и на тај простор вештачки гурао своје пулене попут Г17 плус, касније УРС. Николић и Вучић су прихваћени у

политички мејнстрим тек када су усвојили програм ЛДП, дакле програм радикалне левице. Последице такве политике су разорени партијски систем, политичка нестабилност, недостатак континуитета у државној управи и генерално веома лоше стање државне администрације и политичког живота.

Можда најбољи пример јесте однос Брисела према Маловићкиној криминалној реформи правосуђа. Потпуно супротно Уставу, министарка је током 2009. године прогурала сет законских измена којима је омогућила отпуштање свих судија, а затим њихов реизбор према крајње проблематичним и нетранспарентним критеријумима. Првих пар година апели стручне јавности и Друштва судија Србије нису дали никакве озбиљне резултате. Утисак је да би чак и то прошло да је Тадић хтео да сарађује у другим геополитичким питањима, али је након тога и овај проблем искоришћен за потребе обарања Тадића након што је 2011. одбио геополитички пакет услова, везан углавном за предају севера Космета. Док су 2010. врло стидљиво давали примедбе на цео пакет реформе, европски званичници су крајем 2011. и почетком наредне године интензивирали јавна оглашавања и критике на рачун односа српске администрације према правосуђу.

Пред Србију се осим стандардних постављају и бројни услови који нису постављани пред друге кандидате. Ако се познаје историја проширења и случаја Турске нпр, долази се до логичног закључка да је геополитика у процесу евроинтеграција Србије много важнија него постојећа норматива и наслеђена пракса проширења те да се ова теза не може просто одбацити стандардном тврдњом да је ЕУ после 2004. подигла лествицу.¹¹

Србија се третира као поражени противник, а „европски” оквир се користи да се доврши геополитичка прекомпозиција простора којој се Србија опирала деведесетих година. У то се међутим додају и разни елементи који воде подривању идентитета већинског народа и државе.

Процес европских интеграција Србије несумњиво се одвија као процес перманентног постављања нових нетипичних услова који воде даљој дестабилизацији и слабљењу државе, уместо њеном јачању у складу са копенхашким критеријума. Најбољи пример је данашња апсолутно неспособна и некомпетентна администрација која је доведена на власт и подржава се само зато што је прихватила Бриселски споразум.

¹¹ Недавна дешавања око Украјине и начин на који се дошло до потписивања уговора између Украјине и ЕУ 27. јуна 2014. изванредно сведоче о оживљеној геополитичкој позадини политике проширења ЕУ.

Циљ је очигледно држати нас што дуже у процесу током ког се стално постављају нови услови.

Из тога међутим логично следе два питања која је немогуће чути у парламенту или у релевантним расправама наше политичке елите:

1. Да ли је уопште циљ великих западних земаља да Србија икада постане чланица?
2. Које су практичне последице негативног одговора по дефинисање спољнополитичких приоритета Србије?

Литература:

1. Andrews, David, M. (2011): „Geopolitics and European Integration Theory”, izlaganje na konferenciji *European Union Studies Association*, Boston, Massachusetts, mart, http://euce.org/eusa/2011/papers/9g_andrews.pdf
2. Antić, Slobodan (2007): *Venecijanska komisija i ćirilica*, http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_ant_1.htm
3. Bauerová, Jana (2008): *Role of EU Integration in Forming an Independent Kosovo*, Colgate University, Pristina and Hamilton. <http://www.colgate.edu/portaldata/imagegallerywww/3501/ImageGallery/Bauerova%20Jana%20research%20paper.pdf>
4. Bulatović, Momir (2004), *Pravila ćutanja*, Narodna knjiga, Beograd
5. Vucheva, Elitsa, „Bulgaria ups fight for Cyrillic spelling of euro“, *EU Observer*, October 12, 2007, <http://euobserver.com/political/24957>
6. Delević Đilas, Milica (2001): *Evropska unija i politika uslovljavanja*, Centar za antiratnu akciju, Beograd
7. Dinan, Dezmon (2009), *Sve bliža unija*, Službeni glasnik, Beograd
8. „Doklad o položenu ruskih v Latvii i o merah, neobhodimyh dla ulučenia ih položenia”, (2012): Institute of European Studies, Riga. http://www.esinstitute.org/files/ethnic_minority_russian.pdf
9. „Izveštaj o 24 privatizacije“, *Vreme*, 28. decembar 2013. <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1162898>
10. Đurković, Miša (2010): „Geopolitički okvir proširenja Evropske unije: između kontinentalizma i atlantizma“, *Izazovi evropskih integracija*, Službeni glasnik, Beograd, str. 83–92
11. Kutlešić, Vladan (2007): *Venecijanska komisija o ustavu Srbije*, http://starisajt.nspm.rs/debate_2007/2007_kutlesic1.htm
12. Lauthé Shaelou, Stéphanie (2010): *The EU and Cyprus: Principles and Strategies of Full Integration*, Martinus Nijhoff Publishers, Biggleswade.
13. *Mišljenje Venecijanske komisije o ustavu Srbije*, br 405/2006, (2007) http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:l8mZmWHhxJcJ:www.coe.org.rs/REPOSITORY/234_misljenje_o_ustavu_srbije_mart_07.doc+&cd=1&hl=en&ct=clnk

14. Moravcsik, Andrew, Vachudova, Milada Anna (2003): „National Interests, State Power and EU Enlargement”, *East European Politics and Societies*, Vol. 17, No. 1, pp. 42–57
15. „Mućka“, *Kurir*, 18. avgust 2008. <http://www.kurir-info.rs/mucka-clanak-23847>
16. Samardžić, Slobodan (2008): *Gradnja i razgradnja države*, Filip Višnjić, Beograd
17. Steunenberg, Bernard, Dimitrova, Antoaneta (2007): *Compliance in the EU enlargement process: The limits of conditionality*, European Integration Online Papers, <http://eiop.or.at/eiop/pdf/2007-005.pdf>
18. Todorović, Jelena (2011): „Srbija i politika uslovljavanja Evropske unije“, *Politička revija*, vol. 10, br. 2, str. 183–200.
19. Hofbauer, Hanes (2004): *Proširenje EU na istok*, Filip Višnjić, Beograd

EUROPEAN INTEGRATION OF SERBIA BETWEEN NORMATIVISM AND GEOPOLITICS

Summary: In this paper, the author attempts to examine the politics of conditionality of the European Union to Serbia after the 2000th. The six basic examples show that in front of Serbia were placed demands and conditions that were not placed in front of the other candidates. The author displays and defends the thesis that the enlargement is not used to adjust Serbia to Copenhagen criteria, but to complete geopolitical recomposition of the Balkans which Serbia did not accept in the nineties. Thus Serbia's European integration are not defined by the prescribed normative criteria, but by the geopolitical interests of major Western powers.

Key words: Serbia, European Union, geopolitics, enlargement, conditioning